

ДЖЕРАЛДІН
БРУКС

ХРАНИТЕЛІ
КНИГИ

ПРЕМІЯ
MARY SHELLEY

ПЕРЕКЛАДЕНО
40 МОВАМИ
СВІТУ

Geraldine Brooks

PEOPLE
OF THE BOOK

A Novel

Джеральдін Брукс

ХРАНИТЕЛІ КНИГИ

Роман

Харків

2019

УДК 821.111(73)-3
Б89

Серія «Художня література»

Опубліковано за узгодженням з Viking,
Penguin Publishing Group, Penguin Random House LLC

Перекладено за виданням:
Brooks, Geraldine. People of the Book : a Novel /
Geraldine Brooks. – New York : Viking, 2008. – 384 p.

Переклад з англійської Наталії Гоїн

Дизайнер обкладинки Михайло Присяжний

Брукс Дж.

Б89 Хранителі Книги : роман / Джеральдін Брукс ; пер.
з англ. Н. Гоїн. – Х. : Віват, 2019. – 416 с. – (Серія «Художня
література», ISBN 978-966-942-826-4).

ISBN 978-966-982-471-4 (PDF)

ISBN 978-966-942-929-2 (укр.)

ISBN 978-0-670-01821-5 (англ.)

Пригодницький роман володарки Пулітцерівської премії Джеральдін Брукс поведе читачів у подорож минулим, де абсолютно різні за вірою, культурою та національністю люди захищали безцінну Книгу.

Сараєво, 1996. Ханна Гіт досліджує середньовічний манускрипт – Сараєвську Агаду. Між його сторінок вона знаходить фрагмент крильця метелика, дрібку солі, білу волосинку, що занурюють читачів в історії людей, які зберігали Книгу протягом століть. Несподівано манускрипт викликає інтерес у влади Боснії й агента Моссаду, і жінка опиняється у вирі політичних інтриг, які має розплутати.

УДК 821.111(73)-3

ISBN 978-966-942-826-4 (серія)
ISBN 978-966-942-929-2 (укр.)
ISBN 978-0-670-01821-5 (англ.)

© Geraldine Brooks, 2008
© ТОВ «Видавництво “Віват”»,
видання українською мовою, 2019

Присвячується бібліотекарям

Там, де спляють книжки,
зрештою сплять і людей.
Генріх Гейне

Ханна

Сараєво, весна 1996 року

I

Скажу відразу: це не мій стиль роботи.

Мені подобається працювати наодинці, у власній чистій, тихій і добре освітленій лабораторії, з кондиціонером та всім необхідним наготові. Щоправда, я заслужила на репутацію людини, здатної, якщо виникне така потреба, ефективно працювати і поза лабораторією, особливо коли музей не хоче оплачувати страховку на перевезення експонату чи приватні колекціонери відмовляються показувати, що насправді мають у своїй власності. Щиро кажучи, я вже встигла облетіти півсвіту – звичайно, задля цікавої роботи. Та мушу зізнатися, що в такому місці я ще не була: зала засідань банку в центрі міста, де ще якихось п'ять хвилин тому лунали постріли.

Принаймні в моїй лабораторії за спиною не тупцюють вартові. У музеї, звісно ж, є кілька охоронців, які обходять зали, та жоден з них не посмів би без дозволу вторгнутися до моєї робочої зони. Тутешні вартові зовсім інші. Усього їх шестеро. Двоє банківських охоронців, двоє боснійських полісменів, які наглядають за банківськими охоронцями, і двоє миротворців ООН – вони наглядають за боснійськими полісменами. І всі вони гучно перемовляються боснійською або данською, звертаючись до своїх тріскотливих рацій. Натовп уже чималий, до того ж прислали ще й офіційного спостерігача ООН Гаміша Саджана. Це вперше я зустрічаю такого стильного шотландського сикха у твідовому костюмі й тюрбані кольору індиго.

Таке можливо тільки в ООН. Я мусила попросити його сказати боснійцям, що не можна палити у приміщенні, до якого невдовзі принесуть рукопис XV століття. Почувши це, вони ще більше заметушились.

Я й сама почала нервувати. Ми чекали вже дві години. Я намагалася використати цей час з користю. Охоронці допомогли мені пересунути великий стіл ближче до вікна, де було більше світла. Я збрала стереомікроскоп і розклала свої інструменти: цифрові фотокамери, щупи і скальпелі. У мензурці на підігрівачі потихеньку розтоплювався желатин, а поряд чекали на свою чергу борошняний клейстер, лляні нитки, сухозлітне золото¹, а також кілька пергаминових конвертів – раптом пощастить натрапити на якісь цікавинки у палітурці. Ви навіть не уявляєте, що можна дізнатися про книжку, вивчаючи склад знайденої всередині хлібної крихти. Я підготувала кілька зразків телячої шкіри, рулони виготовленого вручну паперу різних тонів і текстур, а викладений пінопластом лоток уже чекав, щоб усередину помістили книгу. Якщо її взагалі принесуть.

– Як гадаєте, чи довго нам іще чекати? – запитала я у Саджана.

Він знизав плечима:

– Мабуть, це через те, що затримується представник Національного музею. Оскільки книга – власність музею, без нього банк не може дістати її зі сховища.

Не в змозі подолати тривогу, я підійшла до вікна. Ми розташувалися на горішньому поверсі банку, побудованого ще за часів Австро-Угорської імперії. Зовні він скидався на весільний торт. Оздоблений ліпниною фасад, як, зрештою, й інші будівлі міста, був поцяткований слідами обстрілів. Торкнувшись рукою скла, я відчула холод. Надворі була весна, і внизу, у невеличкому квітнику біля входу до банку, уже

¹ Сухозлітне золото – дуже тонкі листи золота, які використовують з декоративною метою. (Тут і далі прим. пер.)

розцвіли крокуси. Проте вранці випав сніг – голівки квітів укрилися шаром пухнастих сніжинок і здалеку були схожі на крихітні чашечки з пінистим капучино. Принаймні від снігу освітлення у приміщенні зробилося яскравим і рівномірним. Бездоганні умови для роботи – якщо мені таки вдасться попрацювати.

Щоб не стояти без діла, я розгорнула кілька рулонів гладенького паперу і металевою лінійкою випрямила кожен аркуш. Звук металу на поверхні паперу нагадував шум прибою, який долітав до моєї квартири у Сіднеї.

Я помітила, що мої руки трясуться. Навряд чи це сприятиме роботі.

Мої руки мають далеко не найкращий вигляд. Обвітрені, помережані венами, вони зовсім не пасують до зап'ясть, які, на щастя, тонкі та гладенькі, як і все моє тіло. «Руки хатньої робітниці», – сказала мама під час нашої останньої сварки. Після того ми зустрілися в «Космополітен» за філіжанкою кави й сиділи, як дві насуплені бурульки. Воліючи подратувати маму, я спеціально одягла господарчі рукавиці. Певно, «Космополітен» чи не єдине місце в Сіднеї, де людям годі зрозуміти іронію мого вчинку. Та мама зрозуміла. І навіть сказала, що підбере мені капелюшок у тон рукавицям.

У яскравому світлі мої руки мають вигляд іще гірший, аніж зазвичай, – червоні, зі шкірою, облущеною від здирання пемзою жиру із коров'ячих тельбухів. Коли живеш у Сіднеї, не так уже й легко здобути ті тельбухи. Після того як із передмістя Гомбуш, щоб причепурити околиці перед Олімпіадою 2000 року, забрали різницю, доводиться їхати по них ледь не на край світу, а коли врешті дістаєшся того місця, годі потрапити всередину, бо біля брами юрмляться захисники тварин і охоронці. Я вже не чудюся їхньому подиву. Людям важко збагнути, *нащо* мені здався метр телячих кишок. Та якщо ви намірилися працювати

з артефактами п'ятсотлітньої давнини, вам необхідно знати, як їх виготовляли півстоліття тому. Так вважав мій учитель Вернер Гайнріх. Він казав, що можна скільки завгодно читати про подрібнювання пігментів і замішування гіпсу, та єдиний спосіб зрозуміти – зробити це самому. Якщо я хочу знати, що означає слово *катеху*¹ та інші терміни, то маю сама виготовити сухозлітне золото: постукати по ньому й зігнути, потім знову постукати і залишити його на поверхні, до якої воно не пристане, як от на м'якенькій вичищеній телячій кишці. В результаті отримаєш невеличкий пакетик листків, кожен з яких тонший за тисячну міліметра. А на додачу – порепану шкіру на руках.

Я стисла руку в кулак, пробуючи розгладити свою постарілу на вигляд шкіру, а також щоб трохи вгамувати тремтіння. Я почала нервувати, ще коли пересіла у Відні до іншого літака. Я багато подорожую – без цього ніяк, якщо живеш у Австралії і хочеш долучитися до одного з найцікавіших проектів у моїй професії та попрацювати над збереженням середньовічного рукопису. Одначе зазвичай я не їжджу туди, куди відряджають військових кореспондентів. Я знаю, що є люди, які навмисне навідують такі місця, а потім пишуть про це чудові книжки. Мабуть, вони переконують себе, що «з ними такого не трапиться», й сила їхнього оптимізму допомагає їм здійснити задумане. А я, навпаки, страшенна песимістка. Якщо в країні, до якої їду, десь причаївся снайпер, я зовсім не здивуюся, коли він візьме мене на приціл.

Війну видно ще до приземлення. Коли літак розітнув густі сірі хмари, які, схоже, постійно застеляють небо над Європою, невеличкі будиночки під червоною черепицею уздовж узбережжя Адріатичного моря спершу нагадали мені про Сідней і рядочки будинків

¹ Катеху (також гамбір) – випарений сік деяких видів акацій і пальм, що його використовують у харчовій і текстильній промисловості.

із червоними черепицевими дахами на вигнутому березі пляжу Бонді-Біч біля темно-синього моря. Та придивившись, я побачила, що половину з них зруйновано, їхні уламки стримлять із землі, немов зогнілі зуби.

Пролітаючи над горами, ми потрапили у зону турбулентності. Я не могла примусити себе дивитися вниз, коли ми наближалися до Боснії, тому опустила шторку ілюмінатора. Очевидно, молодик, який сидів поруч, – мабуть, працівник гуманітарної організації, судячи з його камбоджійського шарфа і виснаженого обличчя – якраз хотів визирнути в ілюмінатор, але я зігнула його жести і спробувала відволікти запитанням:

– Що привело вас сюди?

– Розмінування.

Мені кортіло сказати щось уїдливе, як-от: «Бізнес процвітає, еге ж?», одначе втримала язика за зубами, що зовсім на мене не схоже. Ми приземлилися, він підвівся, як і всі інші пасажери літака, та взявся нишпорити у відсіку для багажу над сидіннями. Тоді закинув на плечі здоровенного наплічника, ледь не зламавши носа чоловіку, що стояв за ним. Точнісінько як у наших автобусах у Бонді.

Нарешті двері відчинились – і пасажери юрбою ринули з літака, наче були приклеєні одне до одного. Я єдина весь цей час сиділа на своєму місці. Ніби проковтнула камінь, який не давав мені відірватися від сидіння.

– Докторе Гіт? – Стюардеса застигла в пустому проході.

Я вже хотіла сказати: «Ні, це моя мати», а відтак збагнула, що вона зверталася до мене. В Австралії лише дурні хизуються своїми науковими ступенями, до того ж під час реєстрації я його не називала.

– Супровід ООН чекає біля літака.

Он воно що. Я вже помітила, ще під час підготовки до цього завдання, що у цій організації полюбляють гучні титули.

– Супровід? – дурнувато повторила я. – Біля літака?

Я знала, що мене мають зустріти, але чекала зну-
дженого таксиста з табличкою з моїм іменем, на-
писаним із помилками. Стюардеса сяднула вели-
кою бездоганною німецькою усмішкою, схилилася
до ілюмінатора і підняла шторку. Я визирнула. Під
крилом літака стояли три величезні броньовані фур-
гони із затемненими вікнами на кшталт тих, у яких
перевозять американського президента. Те, що ма-
ло мене заспокоїти, лише додало тонну до ваги ка-
меня всередині мене. Позаду автомобілів, у високій
траві, поцяткованій застережними знаками різними
мовами, які попереджали про міни, я побачила по-
ржавілий корпус чималого вантажного літака, що,
мабуть, не втрапив на злітно-посадкову смугу під
час нещодавніх подій. Я повернулась до усміхненої
фройляйн.

– Я думала, що домовленість про припинення вог-
ню дотримується, – сказала я.

– Так, – радісно відповіла стюардеса. – Зазвичай.
Вам потрібна допомога з ручним багажем?

Похитавши головою, я схилилася та витягла важ-
ку валізу, яку мені ледь вдалося заштовхати під кріс-
ло переді мною. Дуже часто авіакомпанії виступа-
ють проти перевезення гострих металевих предметів
у салоні літака, але німці поважають різні ремесла,
тож службовець за стійкою реєстрації поставився
з розумінням, коли я пояснила йому, що не хотіла б,
щоб валізу з моїми інструментами ненароком пере-
плутали і відправили в інший кінець Європи, адже
тоді я не зможу виконувати свою роботу.

Я люблю свою роботу. Ось у чім річ. Саме тому,
хоч я й страшенна боягузка, я погодилась узятися до
цієї справи. Правду кажучи, мені й на гадку не спа-
дало відмовитися. Хто відмовився б від можливості
попрацювати з однією із найрідкісніших і найзагад-
ковіших книг у світі?

Дзвінок пролунав о другій ночі, як, зрештою, буває, якщо живеш у Сіднеї. Іноді цей страх аж злостить: чому найрозумніші люди, на зразок керівників музеїв, які управляють всесвітньо відомими установами, або генеральні директори корпорацій, спроможні назвати до цента індекс Гонконгівської фондової біржі на будь-який день, ніяк не можуть запам'ятати простісінький факт, що час у Сіднеї на дев'ять годин випереджає час у Лондоні та на чотирнадцять годин – у Нью-Йорку. Амітай Йомтов – чудовий фахівець. Чи не найкращий у нашій галузі. Та чи подумав він про різницю у часі між Єрусалимом і Сіднеєм?

– Шалом, Чанно, – сказав він. Як завжди, його сильний гортанний єврейський акцент додав до мого імені звук «ч». – Я тебе не розбудив?

– Ні, Амітаю, – відповіла я. – Я ніколи не сплю о другій ночі, це ж найкраща частина доби.

– Ох, ну вибач, але я думаю, тобі буде цікаво дізнатися, що знайшлася Сараєвська Агада.

– Не може бути! – вигукую я, а сон як рукою відняло. – Це... е-е-ем... чудова новина. – Новина й справді чудова, але я могла б спокійнісінько прочитати її в електронному листі вдень. Та чомусь Амітай вирішив неодмінно мені зателефонувати.

Амітай, як і більшість сабрів¹, був досить замкнутою людиною, та від цієї новини його просто розпирало.

– Я завжди знав, що ця книжка віціліє. Я знав, що вона переживе бомбардування.

Сараєвська Агада, яку створили у середньовічній Іспанії, була відомою рідкістю. Цей багато ілюстрований єврейський манускрипт написано у той час, коли юдейське вчення виступало проти будь-яких ілюстрацій. Тоді вважалося, що слова з Виходу «Не роби собі різьби і всякої подоби з того, що на небі вгорі,

¹ Сабри – євреї, які народилися в Ізраїлі.

і що на землі долі, і що в воді під землею»¹ забороняли середньовічним євреям вдаватися до образотворчого мистецтва. Коли 1894 року книга об'явилась у Сараєві, кольорові мініатюри на її сторінках спростували цю теорію і спричинилися до перегляду історії мистецтва.

На початку облоги Сараєва у 1992 році, коли музеї та бібліотеки потрапили під обстріл, манускрипт зник. Одні казали, що мусульманський уряд Боснії продав рукопис, щоб купити зброю. Ні, казали інші, агенти «Моссаду» таємно вивезли Агаду через тунель під аеропортом Сараєва. Я не вірила жодній із чуток. Я припускала, що ця красива книга могла згоріти разом із турецькими документами, древніми Коранами і слов'янськими сувоями у полум'ї фосфорних бомб, укривши місто попелом зотлілих сторінок.

– Але ж, Амітаю, де вона була останні чотири роки? Як вона знайшлася?

– Ти ж знаєш, що зараз Песах²?

Так, я це знала. Я досі мучилася похміллям від червоного вина, якого нажлуктилася під час гучного й далеко не ортодоксального святкування єврейської Пасхи, на честь якої мої приятелі влаштували пікнік на пляжі. Ритуальна святкова трапеза на івриті називається «седе^р», що означає «порядок». А це була одна з найбільш невпорядкованих вечірок, на якій мені випало побувати останнім часом.

– Так от, напередодні єврейська громада Сараєва влаштувала седе^р, і в сам розпал святкування – дуже ефектно – винесли Агаду. Голова громади виголосив промову, зауваживши, що вціліла книга – це символ збереження багатонаціонального ідеалу в Сараєві. А знаєш, хто врятував книгу? Його звать Озрен Караман, він завідує бібліотекою музею. Виніс її під безпервними обстрілами. – Враз голос Амітая зробився

¹ Уривок з Виходу в перекладі Івана Огієнка.

² Песах – головне юдейське свято на згадку про Вихід з Єгипту.

хрипким. – Можеш собі уявити, Чанно? Мусульманин важив своїм життям заради порятунку єврейської книги.

Не пригадую, щоб на Амїтай справляли враження розповіді про відчайдушні подвиги. Яюсь його колега необачно прохопився, що Амїтай проходив службу в таких надзвичайно секретних військах, що ізраїльтяни називають їх просто «підрозділ». Хоча відтоді як ми вперше познайомилися, минуло чимало часу, мене неабияк здивували його фізична форма і манери. У нього тугі м'язи важкоатлета, а ще він неймовірно пильний. Розмовляючи з кимось, Амїтай дивиться на співбесідника, а весь інший час його очі ніби прочісують навколишній простір. Він не на жарт розлютився, коли я запитала його про «підрозділ». «Я ніколи тобі про це не розповідав», – гаркнув він. Та для мене то було щось дивовижне. Небагато колишніх військових зберігають стародавні книги.

– А що цей добродій зробив із книгою після того, як урятував її? – запитала я.

– Поклав її до сейфа у сховищі Центрального банку. Можеш уявити, як це вплинуло на пергамент... Останні дві зими в Сараєві майже не було опалення... А сейф металевий... Металевий, тільки подумай... Вона досі там... Мене обсипає жаром від самої думки... Тож в ООН потребують фахівця, щоб визначити стан рукопису. Вони готові оплатити всі необхідні роботи зі збереження, оскільки хочуть якомога швидше виставити її в музеї, щоб зміцнити моральний дух, так би мовити. Тож я побачив твоє ім'я у програмі заходів конференції, яка відбудеться наступного місяця у галереї Тейт, і подумав, якщо ти й так збираєшся летіти до цієї частини світу, може, схочеш узятися за цей проект?

– Я? – Мій голос зірвався на високі ноти. На надмірну скромність я ніколи не страждала. Свою роботу виконую якнайкраще. Але для проекту такого масштабу, який випадає раз у житті, лишень у Європі знайдеться добрий десяток першокласних фахівців

із більшим досвідом і кращими зв'язками. – А чому не ти? – Запитала я.

Амітай знав про Сараєвську Агаду більше за всіх. Він написав про неї монографію. Я знала, що він залюбки погодився б попрацювати з рукописом. Він тяжко зітхнув.

– Протягом останніх трьох років серби переконали всіх у тому, що боснійці – фанатичні мусульмани, і врешті, мабуть, дехто з боснійців почав цьому вірити. Схоже, проект щедро фінансує Саудівська Аравія, тому від послуг ізраїльтянина відмовилися.

– Ох, Амітаю, мені дуже прикро...

– Нічого, Чанно, я в гарній компанії. Німця вони теж не хотіли. Я, звісно ж, спершу запропонував Вернера – тільки не ображайся... – Оскільки пан доктор Вернер Марія Гайнріх був не лише моїм учителем, а також другим у світі після Амітая провідним фахівцем з єврейських манускриптів, я не мала на що ображатись. Однак Амітай пояснив, що боснійці досі не пробачили німцям того, що вони розв'язали війну, визнавши Словенію та Хорватію. – А в ООН не хочуть американця, бо Конгрес США завжди не найкраще висловлювався про ЮНЕСКО. Тому я й подумав, що твоя кандидатура просто ідеальна, адже ніхто не має жодних претензій до Австралії. До того ж я сказав, що ти непоганий фахівець.

– Дякую за такий схвальний відгук, – озвалась я. І з усією щирістю додала: – Амітаю, ніколи цього не забуду. Дякую, чесно.

– Можеш віддячити мені, склавши чудовий опис книги, щоб ми принаймні могли надрукувати гарне факсимільне видання. Ти ж одразу відправиш мені фотографії і чернетки своєї доповіді?

Його голос звучав так жалібно, що я аж засоромилася свого захвату. Та зосталося ще одне питання.

– Амітаю, чи є докази її автентичності? Ти ж знаєш ті чутки, що ширилися під час війни...

– Жодних сумнівів. Бібліотекар Караман і його керівник, директор музею, підтвердили справжність Агади. Тому твоя робота суто технічна.

Технічна. Ну подивимося, подумала я. Більшу частину моєї роботи можна назвати *технічною*. Наука і ремесло – це те, чого можна навчити будь-яку людину з достатніми розумовими здібностями і хорошими моторними навичками. Але є ще дещо. Це стосується розуміння й відчуття минулого. Поєднуючи дослідження та уяву, мені іноді вдається проникнути в думки людей, які створювали книгу. Я можу уявити, ким вони були або як працювали. Ось так я додаю кілька піщинок до пісочниці людських знань. Саме це я люблю у своїй роботі найбільше. А з Сараєвською Агадою пов'язано стільки запитань. Якби я могла відповісти бодай на одне з них...

Я вже не була в силах заснути, тому накинула спортивну куртку і вийшла на нічну вулицю, що досі повнилася легеньким запахом розлитого пива вкупі з підгорілим жиром. Я рушила в напрямку пляжу, і мене обвіяло свіжим солоним океанським вітром. Стояла осінь, та ще й середина робочого тижня, тому навколо майже нікого не було. Хіба що кілька п'яних, що притулилися до стіни клубу серфінгістів, і парочка закоханих, які переплелися тілами на пляжному рушнику. Ніхто не звернув на мене уваги. Я брела уздовж лінії прибою, хвилі сяяли на лискучо-темному піску. Аж раптом зірвалася бігти, перестрибуючи, як дитина, пінисті буруни.

То було тиждень тому. Упродовж наступних днів увесь запал поступово згас через проблеми з оформленням віз, із придбанням квитків, через бюрократію ООН і чималу порцію нервів. Повільно спускаючись трапом літака з важкою валізою у руці, мусила постійно нагадувати собі, що саме такого проекту я чекала все своє життя.